

Kroforhold ved Vilsund og Sallingsund i 1840'erne

Af F. ELLE JENSEN

DET ER ALMINDELIG BEKENDT, at den, der i ældre Tid skulde foretage en længere Rejse, maatte være væbnet med megen Taalmodighed og ikke stille for store Krav hverken til Vejenes Beskaffenhed, til Befordringsmidlernes Art eller til de Kroer, det af og til var nødvendigt at standse ved. I Købstædernes Gæstgivergaarde var Forholdene vel taalelige, men paa Landet toges der kun ringe Hensyn til de rejsendes Bekvemmelighed, særlig hvad Loka lerne angik, saa de, der paa nogen Maade var i Stand til det, søgte at forkorte Opholdet dér mest muligt og navnlig undgik at overnatte i Kroerne. Nogle Steder var der dog, hvor man let kunde blive holdt fast, nemlig ved Færgestederne, naar Storm og Isgang lammede Overfarten, og man var da nødt til at tage til Takke med de ved Sundene liggende Herberger. At Tilstandene i dem imidlertid heller ikke altid var, som den burde, og som det kunde ventes af kongelige privilegerede Kroer, faar man et godt Indblik i gennem øvrighedens Bestræbelser i 1840'erne for at hidføre bedre Forhold ved Vilsund og Sallingsund¹).

De paa Morssiden liggende Færgetroer hørte - med Bevilling fra 1810 - under Højris. Og det samme gjorde selve Færgerierne, hvortil der var knyttet en Indtægt paa c. 300 Tdr. "Sundkorn" i Afgifter fra Øen, saa man skulde synes, at Ejerne nok kunde overkomme at holde Lokaliteterne i ordentlig Stand, især da Stederne passeredes af mange rejsende. 1842 befordredes der over Sallingsund 4270 Personer, 709 Vogne, 2043 Heste og 2627 Kreaturer, over Vilsund 384 Personer, 554 Vogne, 490 Heste og 502 Kreaturer, men der blev, som det vil fremgaa af det følgende, ikke taget meget Hensyn hverken til Folk eller Fæ.

Det var ogsaa den almindelige Mening paa Øen. Bedst stod det til ved Vilsund, hvor der paa Kroen foruden to Stuer - den ene Skænkestue for alle, den anden for Passagerer - fandtes to Gæstekamre med to Dobbeltsenge i hver; desuden var der Staldplads til 4 Heste, derimod intet Vognskur. Ved Sallingsund med den langt stærkere Trafik skulde man have ventet, at Forholdene var noget bedre, men de var, naar alt tages i Betragtning, helt utilfredsstillende. Inde var her ogsaa kun en "Fiskerstue" og en Opholdsstue for rejsende, men der var kun eet lille Gæstekammer med to Dobbeltsenge for "honette" Personer, mens de "simple" var henvist til et Par Rum, om hvis Luksus man næppe skal gøre sig for høje Forestillinger. I Stalden kunde staa 6 Heste i to Rækker, men med en saa smal Gang mellem Rækkerne, at Dyrene kunde sparke hinanden. Vognport manglede. Disse Tilstande var til megen Ulempe for Hestehandlerne, som efter Markederne tit kom med store Kobler og nu kunde blive nødt til at lade dem ovematte under aaben Himmel, hvis det ikke lykkedes at faa dem færget over straks, hvad enten Grunden saa var, at Baaden allerede var optaget eller bestilt til tidligere ankomne Flokke, eller det var

Vejret, som hindrede Overfarten. De mange Stude, tidt i Drifter paa 100 Stk. eller mere, kom aldrig i Husly.

I Marts 1843 indsendte Proprietær Buchwald, Nandrup, en Klage til Thisted Amt over Forholdene ved Sallingsund. Ved lange Ophold, som kan komme til at strække sig over flere Dage, kan Dyrenes Værdi forringes, skriver han, og han foreslaar derfor, at der bygges en Stald til 24 Heste, hvad Ejeren ifølge sit Privilegium maa være forpligtet til at gøre. Vil han ikke, kunde en anden nok paatage sig det ved at opføre et helt nyt Krosted, om han blot derefter maatte faa Ret til at tage Betaling for de rejsendes og Dyrenes Ophold. En Maaned senere var det Ø. Jølby - Galtrup Sogneforstanderskab, der klagede, ikke blot over den daarlige Staldplads og de manglende Vognskure, der tvang Folk til at søge til Nykøbing, men ogsaa Værelserne. Flere Gæstekamre og en Udvidelse af Opholdsstuen for Passagerer var nødvendig, da en skikkelig og sædelig Bondemand ellers maatte ty til Fiskerstuen med dens oftest ubehagelige Selskab eller til "den lille Stue", som de fleste undser sig for at betræde "for ikke at genere hverken sig selv eller andre, som ogsaa er upasselige". Ja, nogle foretrækker at blive udenfor, hvis Vejret er til det. Amtet opfordres derfor til at tage Affære, saa baade de rejsende og "Landet"s Beboere kan blive tjent med Forholdene. Ejeren har saa gode Indtægter af Færgestederne, at han nok kan overkomme Udgifterne.

Samme Toner lyder fra Sogneforstanderskabet i Alsted - Bjergby: Øens rigeste Mand har nok Raad til at skaffe mere Staldplads, saa Dyrene ikke staar i Fare for at fryse ihjel, og at indrette flere Gæstekamre, da det er ubehageligt for enhver dannet Familie at skulle blandes sammen med Kredi og Pleti, saadan som det nu er Tilfældet.

Uroen om Sundkroerne, navnlig Sallingsund, og de indkomne Klager førte til, at Amtet lod Herredsfoged Rummelhoff i Nykøbing²) foretage en Besigtigelse af dem. Det Resultat, han kom til (Skr. af 6. Februar 1844) var, at mens Forholdene ved Vilsund var nogenlunde, var de uanstændige ved Sallingsund. Han krævede derfor Krolokalerne udvidet og forøget, Vognport opført og Staldplads til 16 Heste, da nogle ikke taalte at staa ude i Kulde, og der var Handels folk, som efter sigende af den Grund ikke vilde foretage Opkøb paa Egnen. Hvad Kreaturerne, Studene, der især tidligt paa Foraaret i store Drifter passerede Sundet paa deres Vej til Husum Marked, angik, erkendte han vel, at de kuldkære Dyr, der kom lige fra deres Stalde, maatte lide ved at ligge ude om Natten, ofte i Frost og Sne, men han mente, at det paa Grund af deres Mængde vilde være umuligt at gøre noget for dem. At bygge for deres Skyld vilde blive alt for dyrt. - Krav i saa Henseende kom da heller ikke til at præge de følgende Forhandlinger.

Ligeledes havde Amtet rettet en Henstilling til Proprietær Gjedde paa Højris om en Forbedring af

¹ Justitsprot. f. Morsø Herreder 1845 og Dokum. t. samme.

² Justitsraad I. C. H. Rummelhoff (1821-53).

Færgekroerne. Det troede nemlig som de fleste - jævnfør Klagerne -, at det var ham, der var Ejeren, men de tilhørte i Virkeligheden hans Moder, Enkemadame Gjedde, der havde faaet Papirerne paa dem 1841 efter sin Mands Død; hun boede nu paa Glomstrup. Det varede en rum Tid, inden dette Forhold gik op for Amtet, skønt det var hende, der underskrev de Svar, hendes Søn affattede, og som var kategoriske Afslag.

Efter at have modtaget det første af dem, indsendte Amtet et Referat af Sagen til Rentekammeret, hvorunder Krovæsenet sorterede. Det gav heri ogsaa nogle Oplysninger om Kroen paa Vilsunds Thyside, "Bakkegaarden", som ejedes af Lars Vilhelm Yde. Den manglede baade Stald og Vognskjul, og Værelser og Kamre trængte til en Oppudsning, men Yde var vist ikke utilbøjelig til at foretage det fornødne. Især efter at der nu var kommet til at gaa Dagvogn mellem Thisted og Nykøbing, vilde det være hensigtsmæssigt, om der gennem Generalpostdirektionen kunde sluttes en Aftale med Kromændene paa begge Sider af Sundet om at være rede til at modtage rejsende ved Diligencens Ankomst. Men paa Østsiden maatte der ogsaa ske noget - her var man uenig med Rummelhoff - idet man ikke burde se gennem Fingre med den daarlige Hestestald og det manglende Vognskur. Derimod tiltraadte det Herredsfogdens Bedømmelse af Sallingsund, idet man dog mente, der maatte skaffes Rum til 20 Heste i en Rejselade med Gennemkørsel og Plads til Vogne. Proprietær Gjedde vil imidlertid intet foretage sig, men hvem skal man ellers henvende sig til?

Paa Rentekammerets Anmodning foretog Amtet en ny Henvendelse til Gjedde, som nu truedes med sit Privilegiums Fortabelse eller dog Ikke-Fornyelse uden Hensyn til den eventuelle Nedgang, han derved led i sine Indtægter, om han vægrede sig ved at foretage de nødvendige Byggerier, men med samme Resultat. Kroerne var, svarede han, lige saa gode som andetsteds, ogsaa i mere trafikerede Egne, og ingen havde klaget i Ankeprotokollerne. Yderligere Staldplads var aldeles unødvendig, da Hestehandlerne kun kom med deres Dyr, naar der var Mulighed for Overfart, saa det kunde ikke betale sig at foretage sig noget. Forpagteren kunde heller ikke paalægges Forpligtelser af det offentlige.

Korrespondancen med Gjedde gik gennem Herredsfogden, og i sin Følgeerklæring til dette Svar udtaler Rummelhoff, at Ejeren maa være pligtig til at holde Bygninger i Stand, men man kan vanskeligt fratage ham Privilegiet og give det til andre, da Grunden tilhører ham i saa vidt Omkreds, at der ikke kan faas en passende Byggeplads til en ny Kro, og han tvivler paa, at Ekspropriation er lovlig. I Stedet anbefaler han, at Gjedde tvinges gennem et Sagsanlæg. (Skr. 3. Maj 1844).

Dette tiltraadte Amtet, da det den følgende Maaned (29. Juni) refererede Udfaldet af Forhandlingerne med Kroejeme til København. Yde paa Bakkegaarden var rede til at udvide sin Stald, saa den kunde tage 12 Heste, hvilket var tilstrækkeligt paa dette Sted, selv om det vilde være bedre, om der opførtes en ny Rejsestald med Gennemkørsel. Derimod nægtede Gjedde "med den ham egne Uvilje" at foretage sig noget. At hans Kroer skulde være lige saa gode som andre, sagde imidlertid ikke stort, for i dem kunde ingen blive tvunget til at overnatte. Alle Sogneforstandskaber paa Mors havde paatænkt en

Klage over Forholdene ved Sallingsund til Kongen, idet Prangerne skulde have erklæret ikke at ville finde sig i, at deres Heste dér kunde blive udsat for at staa ude om Natten, naar de kom med dem fra de store Markeder. Privilegiet medførte Forpligtelser, og det maatte ikke overses, at de var større nu efter de ved Aggerkanalens Gennembrud skabte Vanskeligheder end før den Tid. Og det var det offentlige, der havde Paataaleret; derfor henstilledes det, at der rejstes Sag imod Gjedde.

Rentekammeret var enig i disse Betragtninger og gav derefter Ordre til Aktion mod Proprietæren - hvad dog snart ændredes til Enkemadame Gjedde, efter at Amtet var kommet til Klarhed over, at det var hende, som havde Papirerne paa Kroerne, og havde indberettet dette, og Kammeradvokaten anmodede som Følge heraf sin lokale Fuldmægtig, Prokurator Sørensen, Winthersminde³), om at indlede Sagen, der nu gik sin Gang.

Det første Retsmøde fandt Sted den 5. Oktbr. 1844, og Sørensen fremlagde ved det Paastand om, at Eje ren ud fra Almenvællets Krav tilpligtedes under Dagmulkt ved de to Kroer at lade opføre Rejselader, ved Sallingsund desuden at skaffe Staldplads til 20-30 Heste, samt udvide Indhuset med en Tilbygning. At Forholdene skulde være lige saa gode som andetsteds, bestred han, bl.a. under Henvi sning til Kroerne i Ydby og Fjerritslev, og naar Prangerne i det hele taget overnattede i Sallingsund, var det, fordi der var langt til andre Herberger, og de helst blev ved deres Dyr, der tidt maatte staa og fryse ude. Det var jo saadan, at de Kobler, der kom først, blev først færget over; de andre maatte vente.

Der blev i alt afholdt 15 Retsmøder; desuden foretoges nogle Vidneafhøringer og en Synsforretning, uden at der egentlig fremkom noget nyt. At en af de afhørte mente, der i Sallingsund var Plads til 12 Heste, lyder mærkeligt; vedkommende maa vist have haft en daarlig Hukommelse.

Md. Gjeddes Interesser varetoges af Prokurator Calundan, "Mariesminde"⁴), som sin Modpart en habil Sagfører, og han gjorde da ogsaa alt, hvad mu ligt var, for at afvise de generende Klager over hendes Krosteder. En Sejr vandt han straks, da han forlangte, at Dommeren, Herredsfoged Rummelhoff, skulde vige sit Sæde, fordi han ved tidligere at have afgivet sit Skøn over Forholdene ikke kunde antages at være upartisk i Sagen, thi heri gav Rummelhoff ham Medhold, og Prokurator Nyegaard, Thisted⁵), beskikkedes derefter som Sættedømmer.

Derimod faldt det Calundan betydeligt vanskeligere, naar han vilde godtgøre, at Kroerne var i forsvarlig Stand, fordi de opfyldte Privilegiets Krav om for en billig Betaling at være de rejsende "til Nødtørftighed". De kunde, hævdede han, i det hele taale Sammenligning med de bedste Værtshuse ved Limfjorden - for Almuen, og han troede ikke, at "et Kollegium (d. e. Rentekammeret), der sikkert er gennentrængt af Følelsen for Nationalitet, vil

³ Jens Sørensen, Prokurator ved Underretterne i Aalborg Stift 1819, Bopæl "Winthers Minde", Hunstrup. Konstitueret Herredsfoged i Han Herrederne i 1820, Stænderdeputeret 1838 og 40 (Hjorth-Nielsen: Danske Prokuratorer 1860-69, S. 324).

⁴ J. M. B. Calundan, Prokurator f. Aalborg Stift 1829, Bopæl "Mariesminde", N. Assels. En kort Tid Folketingsmand 1854 (Hjorth-Nielsen, S. 68).

⁵ T. J. Nyegaard, 1841 Prokurator f. Aalborg Stift, 1843 Bopæl Thisted (Hjorth-Nielsen, S. 256).

til den til det yderste Grænse stigende og for Folket saa Ødelæggende Yppighed finde et Motiv til end mere at være denne Ødelæggelses Moder(!!!)", og han syntes, man maatte tage større Hensyn til "den egentlige Kærne af Folket" end til "de parfumerede Københavnerne", der ikke kan taale "Berørelse med andre" og ikke kan rejse "uden paa Fjedre!" Var man ikke tilfreds med Forholdene, som de var, kunde man søge til Byerne, og han mente ikke, at Hestehandlerne behøvede at vente ved Færgestederne, da de i Reglen skønnede, naar de kunde blive færget over, og kom til den Tid. Kørelader fandtes ikke her paa Vestereggen, de var heller ikke nødvendige, lige saa lidt som Vognskur var det, da Befordringerne godt kunde staa ude. Staldpladsen fandt han ogsaa tilstrækkelig, og skulde der komme for mange Heste, kunde de faa Husly i de omliggende Landsbyer eller paa Høj ris.

Sørensen fandt ingen Grund til at ynke den rige Sund- og Kroejer. Han tvivlede paa, at der kunde skaffes Plads til Heste hos Bønderne, og paa Højris kunde det maaske skorte paa god Vilje til at tage imod dem. Ligeledes hævdede han, at Værelser og Senge - han tænkte vel her nærmest paa Sallingsund - ikke kunde kaldes "anstændige".

Calundan derimod mente, at Ejeren havde gjort alt, hvad der kunde forlanges med Hensyn til Kroemes Udstyr, og han troede ikke, Hestene vilde blive afvist paa Højris. Om de to Sogneforstanderskabers Klage erklærede han, at Haanden nok var Esaus, men Røsten Jakobs, idet nemlig Proprietær Buchwald var Ophavsmand til dem,

men han var Gjeddemes Avindsmand. Det var forøvrigt hans Opfattelse, at heller ikke Amtmanden⁶⁾ var dem gunstigt stemt.

Dommen faldt den 21. Juni (1845), og den gik Md. Gjedde haardt imod. Efter at have nævnt, at Gæstelejligheder og Stalde i Kroerne ikke svarer til den meget betydelige Trafik, der er ved Færgestederne, og at det maa antages at være i almindelig Interesse, at disse Ting er i Orden, hedder det, at da det i Bevillingen paabydes, at Værtshusene skal være i forsvarlig Stand, er det Øvrigheden, der afgør, hvorvidt dette er Tilfældet. Derfor dømmes Md. Gjedde til inden 4 Maanedere efter Dommens Forkyndelse, om Aarstiden tillader det, under en Mulkt paa 5 Rbd. Sølv pr. overskydende Dag ved Vilsund at opføre en Rejselade og en Stald, ved Sallingsund ligeledes en Rejselade og en Stald til 20-30 Heste samt udvide Gæstelejligheden med en Tilbygning til Kroen, saadan som Øvrigheden maa anse det for forsvarligt. Endvidere skal hun betale Prokurator Sørensen i Salær 40 Rbd. Sølv og for foretagne Rejser ifølge Regning 107 Rbd. 5 Sk., ligeledes i Sølv, samt (i samme Møntværdi) refundere Sættedommeren (Nyegaard) hans Udgifter (Rejser og Diæter) med 135 Rbd. 4 Mk. 8 Sk.

Sagen er ikke blevet appelleret, og man kan derfor gaa ud fra, at man paa Højris og Glomstrup om end utvivlsomt meget modvilligt har bøjet sig for den afsagte Dom, og at Byggearbejderne paa Færgekroerne er blevet paabegyndt⁷⁾.

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1957, side 175-184)

⁶⁾ G. E. F. Rosenkrantz, Baron, Amtmand i Thisted 1843-60. Derefter Stiftamtmand i Viborg.

⁷⁾ Over Beværtning var der ikke ført nogen Klage. Desværre har jeg ikke kunnet finde nogen Prisliste fra 1840'erne, men en i Refs- Hundborg Herreders Arkiv under "Varia" henliggende Takstabel for Gæstgiverier fra 1820'erne giver, skønt den hverken er tids- eller stedfæstet, dog maaske et lille, omend usikkert, Fingerpeg om, hvad der maatte tages i Kroerne paa Mors en Snes Aar senere. F. Eks. for kold Aftenfrokost m. Skinke, Brød, Smør, Salt og Sennep 1 Mk. 12 Sk., 1 Kryddertvebak m. Ost 5 Sk., Middag paa Værelse 2 Mk. 8 Sk. (2 Retter 4 Mk.), 1 Flaske Rødvin 5 Mk., do. gl. Vin 4 Mk. 8 Sk., 1 Bolle Punch 2 Mk. 3 Sk., 1 Pægl do. 12 Sk., 1 Sopken Rom el. Cognak 8 Sk., do. bitter Brændevin 8 Sk., do. dansk Brændevin 2 Sk., The paa Maskine til fire 1 Mk., Værelse 3 Mk. (m. Varme 4 Mk.), en Hest opstaldet 24 Timer 1 Mk. 8 Sk., 1 Skp. Havre 1 Mk. 8 Sk., do. Hakkelse 8 Sk.